

İSLAM FELSEFESİ: GİRİŞ

Oliver Leaman (Çev. Şamil Öçal-Metin Özdemir), Ankara, Hece Yayınları, 2014, 303 s.

İrfan KARADENİZ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi, irfan.karadeniz@erdogan.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:

20.02.2017

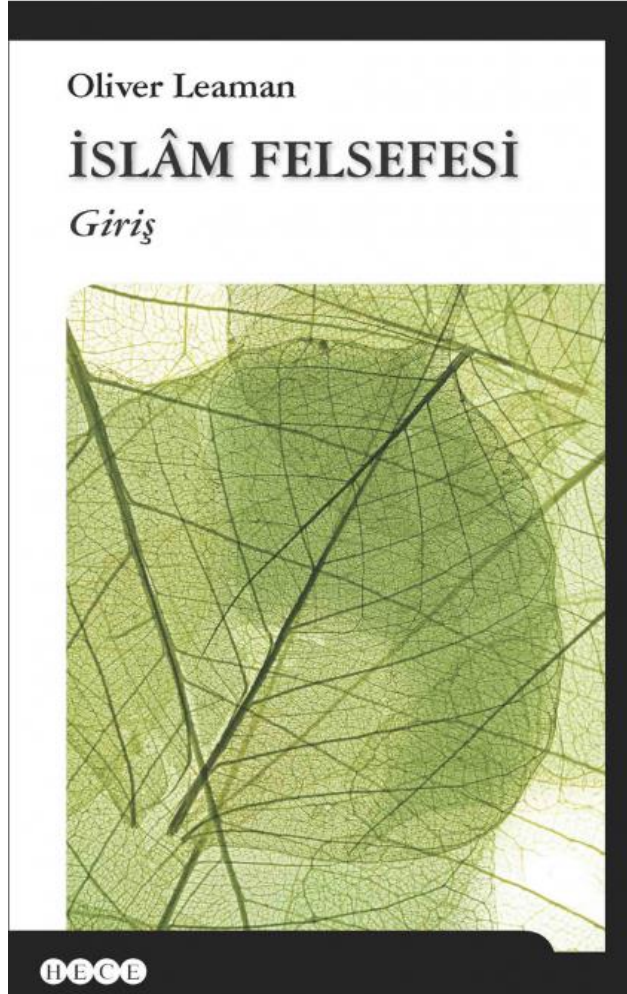
Kabul Tarihi/Accepted:

25.04.2017

e-Yayım/e-Printed:

23.08.2017

İslâm Felsefesi: Giriş isimli tanıtımını yapacağımız bu eserle ilgili evveleminde şunu söyleyebiliriz: Türkiye’de İslâm felsefesi alanında yazılan giriş kitaplarının çoğundan farklı olarak, bu eser İslâm felsefesinin problemleri merkeze alınarak yazılmış bir giriş kitabıdır. On bölümden oluşan eseri önemli kılan birçok noktadan bahsedilebilir. Bu hususlardan iki tanesine değinecek olursak; ilki, İshrâkîlik ve Sühreverdî, Tabiatçılık ve İbn Râvendî, Maddiyyûn ve Ebû Bekir er-Râzî, Stoacılık veya Revakiyyûn gibi ekolleşmelere yer verilmemesidir. Bu şekilde bir ayırmadan ziyade eserde mesâil-i muhtelif üzerinden filozofların görüşlerine değinilmiştir.

İkincisi, aktüalitesi hâlâ korunan “bilginin İslâmîleştirilmesi” ve İslâm felsefesinin günümüzdeki anlamı ve yeri konularının işlenmesidir. Münhasıran bu iki başlık bile eseri, İslâm felsefesine giriş tarzında yazılan kitapların yeknesak muhtevalarından önemli ölçüde tefrik eder. Üçüncü bölümde “bilginin İslâmîleştirilmesi” konusunu irdeleyen yazar, doyurucu bir izahat yapmadan, bilginin İslâmîleştirilmesi bahsini şüpheyle bakılması gereken bir mevzu şeklinde tavsif eder. Leaman’ın bu konudaki tasarrufu kendi ifadesiyle “Kur’an’ın konuyla ilgili ifadeleri çok geneldir” tespitine dayanır. Ayrıca onuncu bölüme ayrılan konu, doğrudan doğruya İslâm felsefesinin konumlandırılmasıyla ilgilidir. Bu tartışmanın bir tarafı İslâm felsefesini IX-XIII veya XVI. yüzyıllar

arasında icra edilmiş bir felsefe hareketi; diğer taraf ise mezkûr felsefeyi, tarihî yönünü inkâr etmeden günümüzdeki felsefe tartışmalarıyla da irtibatlı bir felsefe hareketi olarak tarif eder.

Dîbâcesinde İslâm felsefesi alanına dair şümüllü bir eser yazma arzusuna rağmen bunu yapamadığını dile getiren müellif, İbn Rüşd'ün fikirlerine daha fazla yer ayırdığını itiraf eder. Hususen İbn Rüşd üzerinde durmasının saik-i olarak, İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemdeki siyasî bunalımlara rağmen ortaya koyduğu eserlerle felsefe yapmanın doğası gereği radikal olduğunu, hayatıyla ispat etmesini gösterir.

Eserin dördüncü bölümünde İslâm felsefesinin en yaygın akımlarından biri olarak tasvir edilen mistisizm hakkında Leaman'ın söyledikleri herhangi bir İslâm felsefesi tarihi kitabında rastlayacağımız türden değildir. Ona göre felsefî olan mistisizm ve felsefî olmayan mistisizm şeklinde iki tür mistisizm vardır. Her iki mistisizm de bir şeyler yapmanın iki farklı yolu olarak değerlendirilse de felsefî olmayan mistisizm, analitik olan mistisizmden daha derindir. Bu mistisizme derinlik kazandıran husus, akılla sınırlı kalmayıp insanın kişisel hislerine de uygulanabilmesidir. Dolayısıyla bu tarz bir mistisizm diğer felsefe yapma şekillerinin ulaşamadığı noktalara erişme iddiasını taşır.

Tasavvufun bir din bilimi olarak kabul edilmediği bir dönemde tasavvufu, sistematik bir disiplin şeklinde inşa eden Serrac'ın, *el-Luma* adlı eserindeki yorumlarına benzer bir şekilde, Leaman da mistik metinleri sadece bir takım kişisel tecrübeleri açıklamak için yazılmış kitaplar gibi görmez. Ona göre sistematik mistisizmde şahsî tecrübeler analiz edilir, güvenilirlik güvenilmeyeceği ve ima ettikleri anlamlar değerlendirilir. Dolayısıyla bu mistisizm sadece felsefî bir şiir değildir. Ayrıca mistisizm bir takım teorik meseleleri izah etmeye çalışır.

Felsefe ile mistisizm arasındaki ilişkiyi varlık problemi üzerinden irdeleyen yazara göre felsefe, saf varlığı analiz etmede insan bilgisinin sınırlılığını açıkça sunar. Varlığın, felsefenin ve mantığın kavramlarıyla anlaşılacağı tespiti bir kenara, böyle bir şeyin imkânı sadece mistik bir şekilde yani kişinin varlığı doğrudan anlamasına bağlanır.

Platondan Aristo'ya Yunan düşüncesinde akıl kavramı kendileriyle başkalarının arasını ayırmak için kullanılmıştır. İbn Rüşd ise akıl kavramını tüm insanları içine alacak şekilde tanımlayarak bir kapsayıcı akla işaret etmiştir. Sözelimi Platon akla sahip olmanın toplum tabakalarında köklü farklılaşmalara meydan vereceğini savunmuştu. Aristo akli erkekler ve köle olmayanlarla sınırlandırmıştı. İbn Rüşd ise yaratıcının insanın tamamen farklı entelektüel kapasitelerle yaratmasından hareketle, sadece entelektüel melekeleri gelişmiş kişilere akli hasr etmenin mümkün olmadığını savunmuş ve Allah'ın bütün kullarına akli bir kabiliyet verdiği üzerinde durmuştur. Buradan hareketle yazar İbn Rüşd'ün kapsayıcı akıl olarak kavramsallaştırılabilecek tanımını, akıl kavramının Endülüs'e özgü bir işareti olarak yorumlamıştır.

Robinson Crusoe ile Hayy b. Yekzân hikâyeleri üzerinden doğudan batıya doğru bir etkileşimin olduğu tartışmalarına yer vermeksizin yazar, Robinson ile Hayy karakterleri üzerinden bir mukayese yapar. Bu kıyas, Robinson'un çevresine ve adaya karşı sömürme ve egemenlik kurma şeklindeki tavrı, Hayy'ın bilgi ve aklın ilkelerine duyduğu güven ile adaya gelen birisiyle bilgilerini paylaşma ve ondan öğrenmeye karşı arzusu üzerinden yapılır.

İslâm felsefesinin İbn Rüşd ile sona erdiği iddiasını yanlış bir anlayış şeklinde yorumlayan Leaman,

Ortaçağ müfredatı üzerine yapılacak basit bir okumanın bu bilgiyi yanlış çıkaracağını vurgular. Ona göre Meşşâî gelenek yeni Platoncu genel çizgi içerisinde ilerleme kaydedememiştir. Öte taraftan İslâm felsefesinin mistisizmle olan irtibatı Sühreverdî, İbnü'l-Arabî ve Molla Sadrâ gibi isimler aracılığıyla mistik ve felsefî bir gelenek kurmayı başarmışlardır.

İslâm felsefesinin günümüzdeki anlamı üzerine ayrılan son bölüm din-felsefe ilişkisinin Doğuda ve Batıda farklı tesirlerine değinir. Sözelimi İbn Rüşd'ün din ve felsefe arasında kurduğu ilişki Avrupa'da seküler düşüncenin ilham kaynağı olmuştur. Hıristiyanlık ve bilim arasında meydana gelen tenakuzlara İbn Rüşd merkezli bir yaklaşım getirilmiştir. İbn Rüşd'ün eserlerinin Paris'te yasaklanması muhtemel tepkilere karşı kilisenin aldığı bir önlem olmuştur. Öte yandan Doğu'da Cemâleddîn el-Afgânî, Muhammed Abduh gibi isimler ve özellikle Mısır'daki *Nahda Hareketi*, İslâm'ın bilimle hiçbir probleminin olmadığını vurgulamışlardır ki bu nokta İbn Rüşd'ün din ve felsefe arasında bir zıtlık yoktur görüşünün yansımasıdır.

İslâm felsefesinin tartışmalı konularından biri olan "Gazzâlî İslâm felsefesini çökertti mi?" sorusu iki şekilde cevaplanmıştır. İlki, yazara göre Gazzâlî tarafından entelektüel güçlerin felsefe aleyhinde doldurulması felsefeyi bitirmemiş. Sadece onun yer altına inmesine sebep olmuştur. İkincisi ise İbn Sînâ, Sühreverdî ve Molla Sadrâ gibi filozofların eserlerinin yeniden ve ilginç yaklaşımlarla İran merkezli bir şekilde yoğun olarak devam etmiş olmasıdır. Ayrıca Leaman Mutahharî, Tabâtabâî gibi isimlerin İslâm felsefe geleneğinin kapılarını İslâm dünyası dışına açmanın faydalı olacağını iddia ettiklerini ifade etmiştir.

Kanaatimizce, kitabın başından sonuna her bölümünde istisnasız İbn Rüşd'ün görüşlerine yer verilmesi ve İbn Rüşd üzerinden bir İslâm Felsefesi tarihi anlayışının çizilmesi iki şekilde yorumlanabilir. İlki, Yazarın Endülüs tecrübesini geçmişî anlama teşebbüsünün geleceğe uzanması şeklinde modern bir felsefe olarak görmesidir. İkincisi, Gazzâlî'den sonra felsefenin İslâm dünyasında bittiği iddiasına İbn Rüşd'ün varlık, siyaset, ahlak, bilgi ve dil görüşlerini serdederek cevap vermesidir. Kitabın dili mütercimlerin de özverisiyle akıcı bir üslupla sahiptir. Oliver Leaman'ın *İslâm Felsefesi: Giriş* adlı eseri, aktüalitesini yitirmemiş tartışmalı konuları ve problemleri esas alarak yazılmış, ismine yaraşır bir giriş kitabıdır.